

rûk, s. 16-21; Hüseyin Ali Mahfûz, XXXIV [1974], s. 90-92).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki b. Abdülmeccid el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Abdülmeccid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 98-100; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXIII, 282-284; Safe-dî, *el-Vâfi*, XII, 240-243; İbn Melek, *Mebâriku'l-ezhâr şerhu Meşâriku'l-envâr* (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd Abdürrahîm), Beyrut 1415/1995, I, 225; II, 88-89; III, 334-335; *Keşfü'z-zunûn*, I, 552; II, 1067, 1087, 1122, 1250, 1424, 1705, 1832; Abdülhay el-Hasenî, *Nühzetü'l-havâtır*, I, 137-141; Brockelmann, *GAL*, I, 443-444; *Suppl.*, I, 613-615; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'etühü ve te'avvürüh*, Kahire 1968, II, 530-543; Abdülcebbâr Abdurrahman, *Zehâ'irü't-türâsi'l-'Arabî el-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1403/1983, II, 640-642; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 239, 326, 329, 376, 385, 426; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, İstanbul 1997, s. 148-149; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbül ve Anâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 415-416; Madad Ali Qadri, "Life and Works of al-İmam al-Sagħani al-Lahori", *Sind University Research Journal*, V, Hyderabad 1966, s. 67-80; Ahmed Fârûk, "el-İmâm eş-Şağânî", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, V/2, İslâmâbâd 1970, s. 5-29; Hüseyin Ali Mahfûz, "eş-Şağânî", *MMLA*, XXXIV (1974), s. 88-94; Ahmed Han, "Leysê hâze'l-kitâb Nak'atü's-şad-yân bel Kitâbü Fa'alân", *Cami'atü'l-Melik Su'ûd Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIII/2, Riyad 1986, s. 821-829; a.m.f., "Semâ'atü mü'elleftâti's-Şağânî el-luğaviyye", *MMMA* (Kahire), XLI/1 (1418/1997), s. 55-90; Ramzi Baalbaki, "al-Şağhâni", *EI²* (İng.), VIII, 820-821; Zübeyd Ahmed, "Hasan eş-Şağânî", *UDMİ*, VIII, 230-234.

MEHMET GÖRMEZ

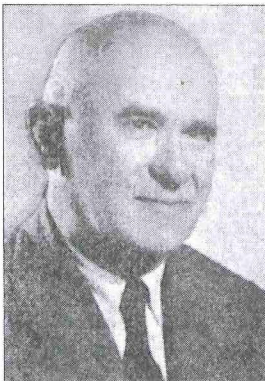
SAGİR

(bk. ÇOCUK).

SAGİRE

(الصغيرة)

Küçük günah anlamında
kebîrenin karşıtı olan bir terim
(bk. GÜNAH; KEBİRE).

Ali Rıza
Sağman

SAĞ GARİBLER

(bk. GUREBÂ BÖLÜKLERİ).

SAĞ ULÛFECİLER

(bk. ULÛFECİYAN).

SAĞMAN, Ali Rıza

(1889-1964)

Tarihçi, hânende, mevlidhan
ve bestekâr.

Ünye'de doğdu. Sultanselimli Hâfız Rıza diye anılır. Babası kıdemli yüzbaşılıktan emekli Yozgatlı Duhancızâde Ömer Vasfi Bey, annesi Ayşe Sıdika Hanım'dır. İlk eğitimini sekiz yaşlarında iken gittiği Giresun'da aldıktan sonra hıfzını tamamladı. Rüşdiye'yi de burada okudu. Ardından İstanbul'a giderek (1904) Fatih'te Bahr-i Sefid Tetimme-i Sâni Medresesi'ne girdi. Fâtih Camii'nde İskipli Mehmed Âtîf Efendi'den Arapça okumaya başladı. Bu arada yaz tatillerinde gittiği Giresun'da Beyazıdzâde Hâfız Ali Efendi'den tecvid, aşere ve takrîb okudu, 1908'de takrîbden icâzet aldı. 1910 yılı başlarında Fatih Çarşamba'daki Sultan Selim Camii müezzinliğine tayin edildi. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi hadisesi sebebiyle sürgüne gönderildi (11 Haziran 1913). Yirmi yedi ay Sinop'ta, üç buçuk yıl kadar Çorum'da kaldıktan sonra Sadrazam Ahmed İzzet Paşa kabinesinin kurulması üzerine İstanbul'a döndü (1918). Burada Sahn Medresesi'nde tahsilini tamamladı (1920). Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin arıcılığıyla 14 Ağustos 1920'de Bâb-ı Fetvâ Hey'et-i Teftişiyye Kalemi başkanlığına tayin edildiği de Mustafa Sabri Efendi'nin şeyhülislâmlıktan ayrılması üzerine 1 Kasım 1920'de bu görevden azledildi. Aynı yıl girdiği Süleymâniye Medresesi Kelâm-Felsefe Bölümü'nü de üç yıl sonra bitirdi.

1928'de Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun olup avukatlık stajını tamamlamasına rağmen hukuk alanında çalışmadı. Aralık 1931'de ezan ve kâmeti tercüme işiyle görevlendirilen dokuz kişilik heyette yer aldı. Öte yandan Hayriye Mektebi (1923-1928), İnan Ortaokulu (1929-1942) ve İngiliz Erkek Lisesi'ndeki Türkçe hocalığının yanı sıra 1928 yılından itibaren uzun süre Dârüşşafaka'da Türkçe ve tarih dersleri okuttu. İstanbul İmam-Hatip Okulu'n-

da 1952-1964 yılları arasında çeşitli dersler verdi. Saint Michel Lisesi'nde 1940 yılından vefatına kadar Türkçe, tarih ve coğrafya hocalığı yaptı. Bu arada yaz aylarında Suriye ve Lübnan (1951), Mısır (1952) ve Irak'a (1953, 1954) gitti. 13 Eylül 1964'te Çarşamba'daki evinde vefat etti ve Edirnekapı'daki Otakçılar Mezarlığı'na defnedildi.

Hâfızlığı, hânendeliği ve mevlidhanlığı ile şöhret bulan Ali Rıza Sağman bestelediği eserlerle müzik alanındaki gücünü ortaya koymuştur. Çarşambalı (Sultanselimli) Hâfız Cemal'den beste, şarkı gibi formları meşketmek ve usul öğrenmekle başlayan müzik çalışmalarını daha sonra Muallim İsmâil Hakkı Bey, Üdi Ekrem Bey, Üdi Yü-suf Efendi ile Kemânî Hasan Efendi'den aldığı usul ve solfej dersleriyle devam ettirdi. Döneminde müzik toplantılarındaki icralarıyla tanınan Sağman Orfeon, Odeon, Columbia ve Parlafon plaklarına Kur'an'dan bazı sûrelerle ezan, salâ, münâcât, na't, mersiye, ilâhi, kaside, mevlid, ayrıca şarkı ve türkü okumuştur. Yılmaz Öztuna onun bestelediği on yedi şarkıdan oluşan bir liste neşretmiş, Mustafa Rona da on altı şarkısının sözlerini yayımlamıştır. Bunlardan on birinin notasının yayımlanmasına rağmen (İstanbul 1930) Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuarında sadece sözleri de kendisine ait acem-kürdî bir şarkısı yer almaktadır. Ayrıca Sadettin Kaynak'ın uşşak makamında, "Gördüm seni bir gün yeni açmış güle döndüm" mısrayla başlayan şarkısının güftesi de Ali Rıza Sağman'a aittir.

Eserleri. Ali Rıza Sağman'ın çeşitli konularda yazdığı makaleleriyle gazel, kaside, münâcât, na't türünde aruz ve hece vezniyle manzumeleri *Meşrik-i İrfân* (Kon-ya), *Karadeniz* (Giresun), *Doğru Sadâ* (Samsun), *Beyânü'l-Hak*, *el-Medâris*, *Hakk'a Doğru*, *Hür Adam*, *İstiklâl*, *İ'tisâm*, *Millet*, *Milliyet*, *Sebilürreşâd*, *Son Saat*, *Tarih Dünyası*, *Tasvir* gibi gazete ve mecmualarda neşredilmiştir. Ayrıca bazıları risâle halinde olmak üzere kırk civarında eser kaleme almış, bunların bir kısmı yayımlanmıştır: *İbretnümâ-İtikadsızlık ve Menşei* (İstanbul 1328), *Meşhur Hâfız Sami Merhum* (İstanbul 1947), *İstanbul'u Ne Şekilde Aldık?* (I-II, İstanbul 1947-1948), *Din Adamları Nasıl Yetiştirilmeli?* (İstanbul 1950), *Hazret-i Kur'an Radyoda Okunabilir mi?* (İstanbul 1950), *İstanbul Hendekleri* (İstanbul 1951), *Mevlid Nasıl Okunur?* ve *Mevlidhanlar* (I, İstanbul 1951), *Sağman Tecvidi-*

Kur'an Nasıl Okunur? (İstanbul 1955, bu eserin *Yeni Sağman Tecvidi* [1957], *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi* [1958, 1964] ve *Suallî Cevaplı Sağman Tecvidi* [1965] adıyla baskıları yapılmıştır), *Rûz-i Cezâ: Âhîret Var mı? Nasıl?* (Arapça, manzum; İstanbul 1956), *İstanbul'un Fethi Hakkında Enteresan Bir Fetvâ* (İstanbul 1957), *Cevâba Cevâbım* (İstanbul 1957; bir önceki esere Mehmet Râif Ogan'ın verdiği cevaba karşılıktır), *Kur'an'ın Türkçe'ye Tercemesi Karşısında Üç Profesör* (Hilmi Ziya Ülken, Besim Atalay ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İstanbul 1957); *İslâm Tarihinde Râhip Bahîrâ Meselesi* (İstanbul 1959), *Atlas Okyanusu'ndan Çin Seddi'ne Kadar İslâm Fütuhâtı* (İstanbul 1965), *Hazreti Kur'an'ın Meâlen Tercümesi* (İstanbul 1980). Ali Rıza Sağman'ın yayımlanmamış eserlerinden bazıları şunlardır: *Rûz-i Cezâ* (II. cilt; bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır), *Allah'a Sığındık: Arayış, Buluş ve Kurtuluş Yolları* (manzum), *Sopalı Meşrutiyet Sürgünleri* (Sinop ve Çorum sürgünleri), *Menfâsından Kaçan Sürgün* (Sungurlu'dan Çorum'a), *Güneş Doğarken* (Stefan Zweig'in *İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar* adlı eserine reddiyedir), *İstanbul'un Bir Asırlık Meşhur Hâfızları, İslâm'da Evliyâ Akidesi'nin Özü, Atatürk'ün Din İnkulâbından Parçalar, Tenbihler* (Rahmetullah el-Hindî'nin *et-Tenbihât* adlı Arapça eserinin Türkçe'ye tercümesidir), *Tecvid Külliyyâtı*. Düccane Cündioğlu, Ali Rıza Sağman'ın 1 Eylül 1927 – 16 Ekim 1927 tarihleri arasında kaleme aldığı hâtıratını "Hâfız Ali Rıza Sağman'ın Çocukluk Hâtıraları" başlığıyla *Dergâh*'ta tefrika etmiş (sy. 105-112, İstanbul Kasım 1998 – Haziran 1999); Kasım 1953'te yazdığı bir makalesini de "Kur'an-Mahiyesi- Başka Dile Çevrilmesi" adı altında *İslâmiyât* dergisinde neşretmiştir (sy. 2 [Ankara Nisan – Haziran 1998], s. 99-124). Ali Rıza Sağman'ın metrukâtının büyük bir kısmı günümüzde Düccane Cündioğlu'nda bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur? ve Mevlidhanlar*, İstanbul 1951, I, 218-219; a.mlf., *Cevâba Cevabım*, İstanbul 1957, s. 21-22; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 347-348; *Türkiye Maarif Tarihi*, V, 1939-1942, 1947-1951; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul 1981, IV-V, 404-405; *TSM Sözlü Eserler*, s. 137; Düccane Cündioğlu, "Hâfız Ali Rıza Sağman'ın Çocukluk Hâtıraları", *Dergâh*, sy. 105, İstanbul 1998, s. 31; Öztuna, *BTMA*, II, 251-252.

NURİ ÖZCAN

SAH (سح)

Resmî belgelerle yazma kitaplarda rastlanan doğrulama ve karşılaştırma işareti.

Sahh kelimesi sözlükte "sahih, uygun, doğru" anlamına gelir. Osmanlı döneminde üç ayrı konuda kullanılmıştır. Yaygın mânâsıyla Osmanlı bürokrasisinde özellikle sadrazamın görüp doğru ve uygun bulunduğu bürokratik işlemlerin üzerine stilize bir şekilde bizzat kendisinin yazdığı yahut bazı muamelelerde beylikçi kesedarı veya beylikçinin yazmasına izin verdiği işareti ifade eder. Bu işaretin konulmasına "sah çekmek" denilir ve kalın bir kalemle yazılırdı. Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde, bilhassa yazma eserlere derkenar olarak düşünülen notlarla metindeki bazı kelimelerin diğer nüshalarla karşılaştırılması neticesinde düşünülen kayıtların sıhhatini ve doğruluğunu ifade için de sah (صح) remzi kullanılmıştır. Bu nüshalar karşılaştırılmış olduğundan daha güvenilir kabul edilirdi. Ayrıca darphânelerde altınların üzerine ayarının yerinde ve sağlam olduğunu göstermek için vurulan işaret de bu şekilde anılırdı.

Osmanlı Devleti'nde Dîvân-ı Hümâyün'a veya Bâb-ı Âsâfî'ye özellikle bir görev tabeyle ilgili olarak verilen arzuhaller kâğıdın alt çeyreğine yazılır, işlemler için arzuhalin sağ üst köşesine "mahalli görüle" kaydı düşülerek işlemler başlatılırdı. Birkaç kalemin ve yetkilinin mütalaası alındıktan sonra evrak neticeye ulaştırılmak üzere sadrazama giderdi. Sadrazam muvafakatini birbirini tamamlayan iki sembole gösterirdi. Bunlardan birincisi imza şeklindeki buyuruldu işareti, ikincisi bunun üstünde yer alan sah işaretiydi. Osmanlı bürokrasisinde gizli tutulması gereken önemli işlemlerle ilgili tahrirâtı beylikçiler kalemde veya evinde hazırlar, kalem buyrulduyu şeklinde reîsülküttâba gösterip üzerine pençe konulduktan sonra sadrazama sunardı. Bizzat sadrazam tarafından üstüne "sahh-ı âlî" konulduktan sonra işlemler tamamlanırdı (Uzunçarşılı, s. 51).

Dış hazineden para çıkmasının yerleşmiş usulüne göre çıkacak paranın verileceği yerle ilgili bilgi defterdarın imzasıyla sadrazama sunulur ve onun tarafından "pençe" denilen buyuruldu ve bunun üzerine sadrazamın "sah" işareti konarak sarfedilmesine izin verilirdi. Ardından defter-

dar tarafından "küçük sah" (kuyruksuz imza) işareti konulduktan sonra veznedar parayı öderdi (Râşid, III, 207; Uzunçarşılı, s. 365). Askere hazineden maaş verilmesi teâmülünde ise başbâki elinde beş altı adet defterdar buyrulduyuyla sadrazamın huzuruna kabul edilir, muameleleri gören sadrazam üzerine sah işaretini bizzat yazarak veya yazdırarak evrakı tekrar defterdara yollardı. Reîsülküttâb kendisine ait yazışmaların üzerine "sah" işareti koymaya yetkili olup bu işaret "görölmüştür, muvâfıktır, mukabele edilmiştir" anlamına gelirdi.

Dîvân-ı Hümâyün'dan verilen beratların arka yüzüne XVII. yüzyıldan itibaren sah işareti konulduğu, timar beratlarının arka yüzlerindeki yoklama kayıtlarının üzerine de bu işaretin çekildiği bazı örneklerden anlaşılmaktadır. Timar beratlarında ortalarda siyâkatle timar olarak verilen yerlerin yazıldığı kısımlara da sah işareti konurdu (Kütükoğlu, s. 132, 138, 139). Fermanlarda ise arka yüzüne gerektiğinde sah konulmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bu işareti ihtiva etmeyen tuğralı fermanlar muteber sayılmamaya başlanmıştır (Uzunçarşılı, s. 245-246). Keçecizâde Fuad Paşa'nın sadâretine kadar sadâret makamından yazılan buyruldukların üzerine sadrazam tarafından sah çekilirken 1278 (1861-62) yılından itibaren bu işlem gereksiz sayılmış, bundan böyle sah yerine mühür kullanılmaya başlanmıştır (Lutfî, X, 56).

Sah işaretinin yazma eserlerde kullanımında da bazı farklı uygulamalar vardır. Müellif nüshası olan yazma eserlerde yazar derkenar olarak sonradan eklediği bilgilerin sıhhatini göstermek için bilginin altına sah işaretini eklerdi. Yazmalarda daha sık rastlanan şekil ise müstensihlerin çeşitli sebeplerle atladıkları metin ve ibareleri sayfanın kenarına yazdıktan sonra altına yahut yanına sah işareti koymalarıdır. Bunun yerine bazan da "minhü" (منه) ibaresinin yazıldığı görölmektedir. Bazı yazmalarda sah işaretinin yalnızca sâd harfiyle belirtildiği göröülür. Vakfiye ve diğer bazı belgelerin sürelerinde sah işareti her sayfaya konulurdu (Gökbilgin, s. 195-205). Bu işaret, yazmaya sahip olan kişinin metni gözden geçirirken gördüğü eksiklikleri daha güvenilir nüshalarla karşılaştırarak bizzat tamamladığını da gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râşid, *Tarih*, III, 207; Lutfî, *Tarih*, X, 56; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 51, 245-246, 365, 387; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 195-205; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*